

CSAJÁNYI MELINDA

SZENT-IVÁNY FARKAS APCI FÖLDBIRTOKOS ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA, AZ ÖRÖKLÖTT ÉS ÖRÖKBE HAGYOTT ESZMÉI, EMLÉKIRATAI NYOMÁN

Akárhogy is nézzük, a történelem emlékezet. Az emlékezet pedig valójában a történet, a mese elmondását jelenti, s a legősibb és legalapvetőbb kapcsolódás a generációk között.

A Szent-Ivány család ősei IV. Bélától nyerték azt a birtokot a Felvidéken, melyet még a 13. század során jelentősen bővíteni kezdtek, majd a 14. században hatalmassá terjesztettek. A következő, évszázadokat felölelő időszak az állandó családon belüli háborúskodások ideje volt, ahol a kiterjedt família különböző ágai – Szmrecsányiak, Baánok, Pongráczok és Pottornayak – perek és erőszakoskodások százaival igyekeztek a nemzetségi birtokközösség lehetőleg nagyobb részét kihasítani.¹ Ezen évszázadok alatt azonban a lipótszentiváni Szent-Ivány család a Felvidék legjelentősebb, a térség fejlődését és életét leginkább meghatározó egyik famíliájává lett.

Az emlékiró, Szent-Ivány Farkas a „birtokosság” jogait, kötelezettségeit, felelősségét viselő sok évszázados család utolsó generációjához tartozik. Ipolymagyariban (Uhorska) született 1889-ben, s a Heves megyei Apcon halt meg 1961-ben. A jelen tanulmány alapját adó emlékiratait az 1950-es évek végén vetette papírra, Magyarországon maradt egyetlen gyermeke legépelte a szöveget, őrizte és szigorúan családi körben terjesztette, így továbbadva a sok évszázados hagyományokat, akár igen nehéz körülmények között is.

A magyar történelemnek valóban talán legkülönlegesebb, legmozgalmasabb és változatosabb évtizedeit felölelő életútról írja bevezetőjében Szent-Ivány Farkas:

„Egy olyan kor történetének subjectiv pillanatfelvételei találhatók alábbi írásaimban, melyek békésebb, nyugodtabb időkben több száz esztendő tapasztalataival s felérnek. Gyermekkorom a boldog és gondtalan Ferenc József-i 'Aranykorba' esik. Ifjúkorom a századforduló és az első világháború közötti, a 30 milliós Magyarország álomképében ringatódzó, önbizalomtól és tettvágytól fűtött, szép időket mutatják. Majd következik az első Világháború (1914–18), összeomlás, anarchia, az első kommunizmus, Trianon, devaluatio, stb. A második Világháborúig tartó látszat consolidatio, crisisekkel, külső és belső politikai complicatiokkal. Végül a második Világháború, annak minden borzalmával. Otthonunk, Farkasmajor a frontba kerül, a németek egész instructiómat elhajtják, végül a »Gestapo« ösmert, náci ellenes érzelmeim miatt, melyeknek újságcikkekben is hangot adtam, engem és családomat elhurcolnak. Farkasmajort kirabolják. Tönkrementünk. 998 hold szép birtokomat kiosztják, vagy állami tulajdonba veszik.

1 Podhorányi Zsolt: Észak urai és mágnsái. Göd, 2017. 17–20.

Egy quadrát földet sem hagynak nekünk. Végig szenvedjük hónapokon keresztül az idegekre menő és sokszor életveszéllyel járó barbár orosz megszállást. Jön az eddig soha el nem képzelt arányú devalvatio, Trianonnál is kegyetlenebb Párisi béke. Öregségemre csaknem nyomorgunk. Kizárólag csak a létfenntartáshoz nélkülözhetetlen dolgok megszerzése lehetséges úgy-ahogy. A kultúra és civilizatio legelemibb áldásai is elérhetetlen messzeségben vannak. Mint látható, életem egy olyan áldásokban s csapásokban gazdag élet az öröm és szenvedés, a gazdagság és nyomorúság végletei között, amit kevés ember élt végig. Az a közel hat évtized, melyet átéltem, hazám, fajtám, osztályom és családom oly nehéz és küzdelmekkel teli korszaka volt, hogy testi és főképp nagy lelki erő és Isten különös kegyelme kellett ahhoz, hogy »megfogyva bár, de törve nem«, él nemzetem, él fajtám, családom és gyermekeim a szebb jövő reményében folytathatják munkájukat ott, ahol én abbahagytam.”²

Az emlékirat 76 darab össze nem kötött írásban rögzíti a szerző életének „legmélyebb impresszióit”. A személyes – első renden a családnak szánt – tapasztalatok mellett élesen rajzolódik ki a két háború közötti Észak-Magyarország egyik jelentős gazdasági és közéleti személyiségének kontúrja. A sokoldalúan bemutatkozó emlékiró mint a korszak nagy hagyományokkal bíró földbirtokos osztályának képviselője saját személyén messze túlmutat.

A szerző műltszemlélete, kapcsolatrendszere, iskolái, utazásai, tervei, értékrendje, példaképei mély színekkel gazdagítják a magyar nemesség történetének záró korszakát, melyet jórészt csak „ceruzavázlatos karikatúrákból” ismerünk.

Gyökerek

Szent-Ivány Farkas valamennyi őse kivétel nélkül a magyar birtokos osztály tagja volt. Nem arisztokrata és nem földműves, hanem birtokos, kinek – ahogy a memoárban olvasható: *„A föld nem megélhetési alap, jövedelmi forrás, jó befektetés, áru. Az ő szemében az ő földje, amit apjától, nagypapjától, őseitől örökölt, a sorsa, az egész élete.”*

Szüleiről az *„Ellentétek vonzzák egymást”* című kis írásában emlékezik meg, akik – a gyermek szemével ítélve – egészen ellentétes személyiségeik ellenére 36 évig éltek igen boldog házasságban. Anyja báji Patay Jolán³ ősi magyar, függetlenségi érzésű, templomjáró kálvinista család sarja volt, aki puritán nevelésének köszönhetően minden dísz és pompát megvetett. Rendkívül takarékos, egyenes és szókimondó volt a végletekig. Ideáljai Rákóczi, Zrínyi, Wesselényi voltak, s Kossuth Lajost valósággal csodálta, míg az elnyomónak tartott Habsburgokat gyűlölte. Igen széles műveltséggel és olvasottsággal bírt nemcsak a szépirodalom, hanem a természettudományok és a filozófia terén is, anyanyelvén kívül három másik nyelvet beszélt tökéletesen. Állandóan komoly,

2 Az emlékiratból szó szerint idézett – dőlt betűvel jelzett – szövegek esetében megtartottuk a szerző írásmódját.

3 Gomba, 1867 – Budapest, 1928

feladatai mentén aggodalmas, vicceket nem ismerő, de sokat jótékonykodó, igen bátor asszonyként mutatja be az emlékiró saját édesanyját.

Apja, id. Szent-Ivány Farkas⁴ szintén ősi, de felvidéki, katolikus család sarja, a bécsi Theresianumban nevelkedett. Egyfajta panteistaként a vallást magánügyként kezelte, templomba sosem járt. Meggyőződéses monarchista volt, Ferenc József kamarása. A Habsburgokhoz lojális család fiaként Kossuthot gyáva hazaárulónak tartotta, Széchenyi István, Deák Ferenc és a Tiszák feltétlen híve volt. Szemben feleségével mindenben a díszet, a pompát szerette, s egy „jó tréfa kedvéért szívesen letért az igazság útjáról”. A pénzt nem számolta, ha kedve úgy tartotta, s lelkiismerete „jóval elasztikusabb” volt feleségénél. Napilapokon kívül nemigen olvasott egyebet fia szerint, utazni sem szeretett, házában viszont mindig nagy társaságot látott vendégül. Az életet egy „gyönyörű virágos kertnek tartotta”, s igyekezett mindent a könnyebb oldalról megközelíteni.

Határozott kettősség érezhető az emlékiróban, mivel kimondva édesanyja értékeit igyekezett megvalósítani és továbbadni, a memoár lapjai mégis egy olyan férfi életét írják le, aki ösztönösen inkább apja szemléletét követi a gyakorlatban. Talán e kettősség okán is olvashatunk igen részletesen az emlékek között a – szintén példaképül lefestett – két nagyapáról is (id. Szent-Ivány Farkas⁵ és Patay György⁶). Apai nagyapja – kinek bordeaux-i bora és rajnai rizlingje világmárka volt – első renden mint gazda hagyott maradandó emléket a fiúunokában, míg anyai nagyapja mint a hős hazafi, ’48-as tartalékos hadnagy a 6-os huszárok Lenkey-századában.

A többi rokonról rendkívül szűkszavú megjegyzéseket olvashatunk csak, ezek is a szűkebb családban a gyermek füléhez véletlen eljutó mondatokra emlékeztetnek inkább. Nagybátyjáról, Szent-Ivány Józsefről⁷ azt írja az emlékiró, hogy gyermekora óta igen könnyelmű ember volt. Az egyébként kiváló genealógus Szent-Ivány Zoltán⁸ távoli nagybátyjáról írja emlékei között érezhetően örökölt rosszindulattal, hogy „rettenetesen gőgös és döllyfős lefelé, dörgölőző sznob felfelé”, aki rónyai birtokainak elvesztése után szűkös anyagi körülmények között „mászott fel a belügyminisztérium számlátráján a miniszteri tanácsossáig”.

Nem fényűző, de zavartalan, igazi jó módban nőtt fel az emlékiró. Érdekes, hogy bár életvitelszerűen soha nem élt ott, gyökereiként, igazi otthonaként, Szent-Ivány Farkas a Tátrát tartotta számon, ahol ősei a 13. században a tatár elleni küzdelemért kaptak birtokot. Minden évben több hetet töltött ott egyedül vagy családotul:

„...nekem a hegyek nemcsak, mint természetimádónak kedvenceim, hanem valahogy azt érzem, hogy én az övék vagyok, ők pedig az enyéme. ...Őseim mind ezt a fenséges, ózondús, alpesi levegőt szívták, ezeknek a kristálytisza pisztrángos

4 Losonc, 1861 – Budapest, 1923

5 Ipolymagyari (Uhorska), 1830 – Apc, 1905

6 1829 – 1878

7 Uhorska, 1867 – Apc, 1901

8 Varbó, 1844 – Budapest, 1916

patakoknak lágy és hideg vizét itták évszázadokon keresztül... Csak természetes, hogy mikor életem legnagyobb csapása ért, édes jó kis Anyám tragikus halálával⁹, akkor is az én hűséges, gyógyító hegyeim közé menekültem, vigasztalást keresni a természet szépségeiben, s visszanyerni lelki egyensúlyomat és életkedvemet."

Kapcsolatai

Mivel az emlékirat az életút legemlékezetesebb pontjait emeli ki, s ezáltal nyilvánvalóan a legnagyobb hatású kapcsolatokat is, így igen könnyen felrajzolható Szent-Ivány Farkas kapcsolati hálója.

A szerző gyermek- és ifjúkorát természetesen a kiterjedt családi kapcsolatok határozták meg. A gombai Patay- és az apci Szent-Ivány-kastély mellett megismerkedhetünk az emlékiró gyermekkorának terei közül a szécsénykovácsi kúria lakóival (apai nagyatyja nővéréék), ahová a vendégekkel együtt a „*tekintetes vármegye*” is rendszeresen megérkezett. Emlékezetes időket töltött gyermekként a rokonságba tartozó Fáy Zoltánéknál Ecséden is.

Az apci otthonban édesapja állandó kártyapartnerei kvázi családtagként vették körül a felnövekvő fiút, akik között ott volt a '48-as főhadnagy, Rudnay József ugyanúgy, mint gróf Almásy Kálmán királyi kamarás. Természetes mikrotársadalmi környezet volt a Szent-Ivány-kúriában az uradalom alkalmazottainak társasága is a kisgyermek részére, aki valójában a nevelőkkal, a házban feladatokat teljesítő belső dolgozókkal sokkal több időt töltött – emlékei szerint – mint szüleivel. A minőségi idő azonban, amit naponta meghatározott órákban apjával és anyjával töltött a három Szent-Ivány testvér, ugyanúgy befolyásolta kialakuló személyiségüket, mint a jelenlétükkel őket észrevétlenül szintén „nevelő” házi alkalmazottak. A férfi és nő bontakozó kapcsolatának mikéntje is a nevelők közti kommunikációban tűnik fel először az emlékiró kisfiú kori figyelmének.

Szent-Ivány Farkas 10 éves korában került ki a családi fészekből Kassára, a premontreiek „*nemesi convictusába*”. Bár tudta, hogy ez a dolgok rendje, de egyértelmű megrázkódtatásként élte meg a változást, amit hősiesen viselt, s igyekezett „*szülei örömére összeszedni erőit és jó magyarrá, igazi férfivá válni*” itt. Maradandó kapcsolatok nem kötődtek azonban a fiú számára e – valószínűleg – nagyon nehéz 8 év alatt.

Kapcsolatépítésre sokkal inkább alkalmas volt az ótátrafüredi Grand Hotel, melyben az emlékiró annak 1904. évi megnyitása óta „*kevés kivétellel minden nyári és téli szezonban eltöltött pár hetet*” családtagjaival vagy egyedül. (Érezhető melankóliával jegyzi meg emlékiratában Szent-Ivány Farkas, hogy a településhez közeli Fátyol-vízesésnél még volt a donációs birtokból neki is 28 hold havasi legelője, de akkora adóhátralékkal örökölte, hogy annak fejében át kellett engednie a területet Csorba községnek.)

9 A vélhetően rablógyilkosság okozta tűzhalál a korabeli sajtóban is nagy port kavart fel. Pesti Hírlap, 1928. január 5.

A Szent-Iványok nem főnemesi család, s bár ősi eredetükre sokkal inkább büszkéek voltak, mintha a Habsburg–Lotharingiai-háztól csak néhány évszázada nyert főnemesi rangjuk lett volna, mégis valamiképp szinte az egész emlékiratot átjárja az arisztokrácia légköre. Szó sincs felnézésről vagy csodálatról, Szent-Ivány Farkas nem használja még a főnemesi rangjelzőket sem emlékiratában. Az írás inkább Szent-Ivány ösztönös törekvéséről tanúskodik arra, hogy a főnemesség exkluzív világát felfedezze, és ami abból számára érték, magáévá tegye. A lehetősége megvolt erre, hiszen a két háború között a magyar nemesiség egyes csoportjai közötti, korábban éles választóvonalak ekkorra már virtualizálódtak.

A kapcsolatépítés és osztályon belüli társadalmi mobilitás kiváló színtere volt ez a tátrai, rendszeresen összejövő, generációkon átívelő társaság. Erre bizonyíték, hogy Szent-Ivány Farkas Ótátrafüreden ismerte meg későbbi feleségét, gróf Zichy Annát¹⁰ is, akit „4-5 szezonnyi itteni udvarlás után jegyzett el”. Itt kötött továbbá igen értékes ismeretséget többek között Teleki Sándorral és annak költőnő feleségével, Szikrával¹¹, Szilassy Aladárral, az első magyar cserkészcsapat szervezőjével, és életre szóló (igen hasznos) barátságokat Darányi Kálmán későbbi miniszterelnökkel, gróf Degenfeld-Schomburg Lajos nógrádi főispánnal. Amiképp összefoglalja az emlékiró az ótátrafüredi állandó társaságot: „a magas arisztokrácia, pénzarisztokrácia, vidéki földbirtokos családok, s vagyonos pesti polgárság”. Egyértelművé teszi Szent-Ivány Farkas, hogy az utóbbiak alatt kifejezetten a fővárosi zsidóságot érti azzal, hogy kedves emlékként emeli ki e polgárok közül dr. Weis Maxi „pensionált öreg zsidó barátját”.

Eltérően a középiskolai múlt kapcsolatoktól, Szent-Ivány Farkasnak az egyetemen kiépülő kapcsolatai alapvetőnek bizonyultak felnőtt identitása és társadalmi beágyazottsága tekintetében. E barátok azok, akikkel a budapesti egyetem jogi karán együtt készült a szigorlatra, a vidám hallgatói élet mellett az alábbiakhoz hasonló megpróbáltatások között:

„Mariska¹²! Kmety¹³! Még most, 40-50 év ködfátyolán át is, reájuk gondolva végigfut a hideg minden volt budapesti jogász hátán, ha ezt a két nevet hallja. Mariska! A kíméletlen, hatalmas sas, aki egy csapásra agyonvágja áldozatát, ráordít az előtte reszkető térdekkel álló jelölt úrra, hogy ‘marha’, és egy perc múlva már üvöltve rúgja ki a tereméből. Mariskával szemben Kmety a vérszomjas törpesólyomra emlékeztetett, mely először megvágja, megsebzí áldozatát, azután egy magas fán, ahonnan jó kilátása van, meghúzódva figyeli a beteg állatot, egy percre sem veszítve azt szem elől, kegyetlen következetességgel, minden kínálkozó alkalommal vág rajta újra egyet-egyet mindaddig, míg csak a kiszemelt áldozat porba hull.”

10 Budapest, 1896 – Toronto, 1971

11 Kende Júlia, Pest, 1864 – Budapest, 1937

12 Mariska Vilmos (Rozsnyó, 1844 – Budapest, 1912) jogi doktor, egyetemi tanár

13 Kmety Károly (Hódmezővásárhely, 1863 – Budapest, 1929) jogi és politikai doktor, egyetemi rendkívüli tanár

Az emlékiró itt olvadt be annak a jogász-politikus generációnak anyagába, mely a trianoni döntés következményeit kezelni kényszerült – igen különböző módokon, és helyszíneken, ám azonos felelősséggel. Emlékei között barátaiként emeli ki hg. Odescalchi Bélát, Barcza Györgyöt, gr. Andrássy Károlyt, gr. Károlyi Józsefet és Huszár Aladárt.¹⁴ Látható, milyen erőteljes szerepet képviselt a két háború közti Magyarország vezető osztályának kialakulásában az azonos képzettség, már sokkal jelentősebbet, mint a főnemesi cím vagy annak hiánya.

A budapesti egyetemi évek természetesen nem csupán tanulásról szóltak, s az élet egyéb területein is alakultak mély nyomot hagyó kapcsolatok. Közülük még az emlékirat lapjain is megjelenik Petráss Sári¹⁵ színésznő alakja, kit a szerző „a Jóistennek tán legédesebb teremtményeként” említ meg.

Egészen más típusú, de nem kevésbé meghatározó kapcsolatokkal bővítette Szent-Ivány Farkas hálózatát Losoncon, ahol az egyetemet elvégezve, szolgabíróként teljesített állami szolgálatot egészen a háború kitöréséig. Közigazgatási gyakornokként előjárója, a losonci főszolgabíró, mint „a 48 községet számláló járás koronázatlan kiskirálya, akit kivétel nélkül mindenki szeretett és respectált”, az alábbi – mindenekelőtt a kapcsolatépítést és fenntartást szolgáló – munkarendet kívánta meg:

„Reggel 9 órakor pontos megjelenést, 11-ig mindenkinek el kellett végezni a munkáját (ha komolyan dolgozott az ember, el is lehetett végezni mindég), és az öregurat elkísérni a Deutsch sörözőbe, ahol a járás uraival és tekintélyesebb embereivel együtt söröztünk. Ez nemcsak az üdítő krigli elfogyasztásából állott, hanem főképpen az egész járás friss híreinek, politikai és szociális hangulatának megösmerését szolgálta. Délután 3–5-ig újból irodai munka.”

Hamarosan Szent-Ivány – maga is mint losonci szolgabíró – szinte kötelező társasági elemként jelent meg Szilassy Béla tугári házában, gr. Wenckheim Ferenc gácsi várkastélyában, Beniczki Árpádeknál Láziportán, Szakáll Mihályéknál Kétkeresztúron, gr. Forgách Antaléknál Podrecsányban.

Természetesen ezek az évek nem csupán a helyi uralkodó osztály, hanem a felvidék egész népének is jobb, mélyebb megismerését építették Szent-Ivány tapasztatai közé, vallott és gyakorolt politikai tézisei alapjául.

„A járás 48 községének a fele, 24 szín magyar (az lpoly völgye), 24 pedig tiszta tót volt. Nagy hibának tartottam, már akkor is, hogy a hivatal személyzetéből senki nem tudott tótul, csak Miska, a hajdú törte egy kicsit. Így bizony a nagyszámú tót lakosság igazgatása sokszor nehéz volt és szenvedett. Bejött az öreg, hosszú, piros hajú tót atyafi, alázatosan köszönve: 'Prosim panize pan velkmozni!' 'Magyarul, öregem!' – kapta meg a választ, de miután ez sehogyan se ment, Miska tót tudománya pedig nem volt elég ahhoz, hogy tolmácsnak használhattuk volna, bizony az öreg tót csalódottan és elkeseredve, dolgavégezetlen volt kénytelen hazasétálni 30-40 kilométert, az ozdini vagy málnapataki 'lazok'-ra. Ezt a bűnt és mulasztást a felvidék elvesztésével fizettük

14 Ipolybalog, 1885 – Mauthausen, 1945 (1932 – 1934 Budapest főpolgármestere)

15 Verőce, 1888 – Antwerpen, 1930

meg. Mert a tót akkor még szelíd lelkű és tekintélytisztelő, sőt merem mondani, magyar érzelmű polgára volt Magyarországnak. Hányszor hallottam öreg tót emberektől, kik egy szót sem tudtak magyarul, mellüket büszkén verve, mondani: 'Ja som magyarski!' Ezt komolyan így érezték és érezték, ők tót ajkú magyarok voltak."

Az 1914-ben kitört világháború a fiatal Szent-Iványt Losoncon érte, ahol előbb mozgósítási referensként teljesített szolgálatot, majd 26 évesen a 6-os huszárokhoz vonult be szakaszparancsnokként. Az emlékirásaiban megörökített tapasztalatai szerint e huszárezredekben felülmúlhatatlan volt a bátorság és a hűség, s emellett az összetartás, bajtársiasság. A kapcsolatok, melyekre itt tett szert ugyan messze estek a társadalmi kötelékektől, de mindennél mélyebbek voltak, ha el is múltak az évtizedekkel, s csak nyomaik maradtak is meg. E kapcsolatok közül emeli ki írásában Szent-Ivány Farkas alezredesét, Karl Mihailovics horvát nemest, aki számára az igazi huszártiszt eleven szobraként maradt példakép. Mihailovics ellenpontjaként jeleníti meg a hadtestparancsnokot, Várkonyi Albrechtet, mint az öncélú hatalmaskodás példáját. Verbói András Szent-Ivány Farkas tiszt legénye (nem használja a „szolga” szót) egyszerű parasztfiú volt, akivel azonban a hosszú háborús években testvéri kapcsolatban éltek, minden jót és rosszat megosztva. Nagy hatással volt a fiatalemberre Hans Meiss von Teufeln őrnagy is, akit a tisztikar fedhetetlen szellemének példájául hoz a memoárban úri modora, halált megvető bátorsága miatt. Érdekes jelenséggént írja le az erős „magyarérezelmű” emlékiró Harmos Béla alezredest, akinek minden egyes felmenője a császár katonája volt, s egyáltalán nem ismert nemzetet, hazát, csak a császárt, akiért azonban – Szent-Ivány szeme láttára – az első sorban harcolva halt meg.

Külön történetet kap Varga József, Szent-Ivány Farkas altisztje, akivel a fronton induló kapcsolatuk – nagyobb szünetekkel – életüket végigkísérte. Vargát a galíciai fronton épp az emlékiró mellett érte olyan csípő- és haslövés, mely miatt egész életére rokkant lett. Nyolc évvel a háború befejezése után a rokkant bajtársának Szent-Ivány – felhasználva kapcsolatait – kocsmatartási jogot szerzett, s ezzel neki és családjának megélhetést tudott biztosítani. Az egész történet egy meleg hangú levéllel zárul, melyet már az ötvenes években írt a kitelepített Szent-Ivány Farkasnak, annak nehéz helyzetében támogatásul, meleg hálájának jeléül Varga József.

A főnemesség legtöbbek számára zárt világának ajtaját egyre szélesedő részre nyitogatta a felnövekvő Szent-Ivány Farkas, 1918 decemberében kötött házassága gróf Zichy Annával¹⁶ azonban szélesre tárta azt, s egészen új kört csatlakoztatott kapcsolati hálójához. A fiatal grófnő anyja által a hg. Odescalchiak, a gr. Degenfeldek, br. Podmaniczkiak, gr. Edelsheim-Gyulaiak, a legnépesebb gr. Zichy család tagjai, a gr. Károlyiak, gr. Almásyak, és – mint unokanagybácsi – gr. Tisza István is a tágabb családba kerültek. A felsoroltak közül legnagyobb hatással br. Podmaniczky Gézáné Degenfeld-Schomburg

Berta¹⁷ grófnő, felesége nagynénje valamint gróf Tisza István, felesége unokanagybátyja voltak Szent-Ivány Farkas személyiségére.

A rendkívüli műveltségű és kisugárzású idős „Berta Tánt” egy önálló fejezetet kapott az emlékek között:

„Ha egy nagyon öreg asszonyról azt lehet mondani, hogy gyönyörű, appetitlich, aranyos, bájos, kedves és főképp mindenkinél okosabb és jobb, akkor mindez Podmaniczky Gézáné, született Degenfeld Bertára, a mindenki által tisztelt és rajongva szertetett Berta tántunkra illett rá. Nyolcvanegynéhány éves korában is szellemi kapacitásának (amely mindig nagyon magas volt) teljében volt. Szemeiből sugárzott az intelligencia, a jószág, a szeretet.”

Tisza István gróf Szent-Ivány Farkasnak vitán felül ideálja volt minden tekintetben. Első – egy budapesti szalonban megesett – találkozásukról, melynek idején 20 éves volt a szerző, így ír az emlékiratban:

„Kezet fogtunk. De ez az első kézszorítás elhatározó fontosságú volt teljes életemre. Éreztem ebből a kézfogásból, hogy aki adta, egy kemény, gerinces, bátor, őszinte, egyenes, akaraterős, energiától duzzadó, önbizalommal, hittel teli, tökéletes férfi. Magam is keményen szoktam kezet fogni, de az én kemény kezem megsemmisült ebben az acél férfimarkban. Se azelőtt, se azóta egy kézfogás ilyen nagy hatással nem volt reám. Éreztem az első percben tisztán és határozottan, hogy evvel az emberrel egyformán fogok gondolkodni és cselekedni, hogy egyéniségének ellenállhatatlan, mondhatni hypnotikus bűvkörébe kerültem egyetlen kézszorítással.”

Sajnos az nem derül ki a memoár lapjairól, hogy a néhány évvel később eljegyzett Zichy Anna grófnőről tudta-e Szent-Ivány Farkas, hogy Tisza István unokahúga és keresztlányja, vagy csak később derült fény e „véletlenre”.

Az emlékiró 1918. év végi esküvőjét követő család- és otthonalapítás évei a romjaiban álló Magyarország újraalapításának évei is voltak. Szinte párhuzamos az új állam talpra állásának története azzal, ahogy a fiatal pár a Heves megyei Apcon örökölt birtokon egy istállóból épített kényelmes úrilakot, s népesítették be összesen öt gyermekkel azt. A szomszédos Jobbágyiban gr. Apponyi Györggyel¹⁸ ápolt a család igen jó kapcsolatot, különösen, mert annak felesége, hg. Odescalchi Margit az emlékiró feleségének rokonaként később ifj. Szent-Ivány Farkas keresztanyja is lett.

Az új, évről évre bővülő, szépülő, egyre több gyerekkel benépesülő otthonban, Farkasmajorban – az apai házhoz hasonlóan – visszatérő vendégkör alakul ki. Közülük emeli ki a memoár Szinnyi-Merse Ödönt¹⁹, Kisfaludi Strobl Zsigmondot²⁰, akiket a házigazda barátjának mondhatott.

A katonaság mellett a férfikapcsolatok között egészen különleges volt évszázadok óta a vadásztársaság. Az emlékiratban számos, igen részletes,

17 Téglás, 1843 – Kiskartal, 1928

18 Gróf Apponyi Albert fia, szabadelvű politikus. Eberhard, 1898 – Saarbrücken, 1970

19 Szinyei Merse Pál unokaöccse, szintén festő

20 Alsórajk, 1884 – Budapest, 1975 (kétszeres Kossuth-díjas szobrászművész)

vadászatokról szóló rész tanúskodik arról, hogy Szent-Ivány Farkas életében ezeknek az alkalmaknak és társaságoknak rendkívül jelentős szerepe volt. Apósa, gróf Zichy Kázmér²¹ gazdaként nem szolgálhatott vejének példaként, de mint világbajnok sportlövő, „Afrika-vadász”²² és vadaspark-tulajdonos, Szent-Ivány maradéktalan tiszteletét vívta ki:

„Apósom, a világhírű galamblövő és Afrika-vadász, gyermekkorától kizárólag csak a vadászatnak élt. Semmi más nem érdekelt. Aki nem volt vadászember, azt sajnálta és nem is állt szívesen szóba vele. A zichyújfalusi 6000 holdas uradalmat félszázad szakértő és kitartó munkájával vadász-eldorádóvá tökéletesítette.”

Az állandó „nyúlstráf”, akik minden esztendőben Apcon és Zichyújfaluban is összejöttek a szaporulat rendszeres és szabályozott kilövésére, az alábbi urakból állt: gr. Zichy János István, Zichy Endre (az emlékiró sógora), Dőry Gyula, Buttler Elemér és Ervin, gr. Apponyi György, gr. Hadik Béla, Szemere László, gr. Teleki Sándor, Keglevich István (sógora), Bobory György.

Természetesen a több napig tartó program a társaságnak javarészt helyi vagy országos politikában döntéshozóként funkcionáló tagjait élénk diskurzusokba engedte. A harmincas évek végéről idézett emlékről lakonikusan említi meg Szent-Ivány Farkas, hogy sógorán, Zichy Endrén és Bobory György főispánon kívül mindenki opponálta a kormányzat németbarátságát.

Az emlékiró főnemesség irányába táplált ösztönös vonzódását igazolja az is, hogy – eltérően az emlékirat egyéb témáitól, ahol élénk és meleg színekkel festi le nőrokonait és ismerőseit – a vadásztársaságok nőtagjai közül csak hg. Odescalchi Margitot²³ és a leányaival egykorú gróf Keglevich Jenkét²⁴ említi meg, aki utóbb a bajor uralkodóház tagjának feleségeként Frau von Wittelsbach lesz.

Apósa, gróf Zichy Kázmér birtokán lévő vadasparkban jelentős ismeretéseket köthetett Szent-Ivány Farkas. Innen ered kapcsolata ifj. gr. Esterházy Lászlóval és gr. Draskovics Ivánnal. Az állandó, saját szervezésű vadászatokon kívül gyakran hívták a jó „puskás” hevesi birtokost mások is vadászni, akár nagy távolságokra is. Leírásai szerint például Hanzély János Dunaföldvár mellé, Patay Gyuláné – nagynénje – a Kárpátokba, Ung-Tibára, Prónay Mihály Alsópeténybe, Greaf Jenő Poroszlóra.

A kiterjedt rokonság, a farkasmajori házi vendégkör, a vadásztársaságok mellett is sokat járt társaságba Szent-Ivány Farkas. Társasági életének két iránya volt, egyrészt vidéki birtokos rokonok és barátok felé, másrészt a fővárosba.

Berczelre, Marschall Gyulához és feleségéhez, Rudnay Ilonához járt többször, Bercel közelébe, Kelecsénypusztára br. Buttler Elemérhez és feleségéhez, Madách Sárihoz. Jóbaráti kapcsolatot ápolt a közeli nógrádkövesdi földbirtokossal, br. Jeszenszky Sándorral is. Prónay Mihály nógrádi főispánnál és feleségénél,

21 Zichyújfalú, 1868 – Apc, 1955

22 Több kiadást megért, ma is forgalomban lévő vadásznaplóját, A Guaso Nyiro mentén a Natron-tóig címmel 1910-ben írta gróf Zichy Kázmér.

23 1903 – Eisenstadt, 1982

24 Budapest, 1921 – Weichselboden, 1983

gróf Batthyány Felice-nél rendszeresek voltak a bridzspartik, s a petényi társaság oszlopos tagja volt Szent-Ivány Farkas. A közvetlen környezetében Graefl Jenő, a megye – gróf Károlyi hitbizomány utáni – legnagyobb birtokosa, a kormányzó sógora, a megye felsőházi megbízottja is igen közeli, „atyai jóbarátja” volt Szent-Ivány Farkasnak, kinek temetésén ő mondta a búcsúztató beszédet.

A budapesti társasági élet színterei az emlékiró számára első renden a Nemzeti Kaszinó és az Országos Kaszinó voltak, ezeken kívül néhány, igen exkluzív társaságot felvonultató magán „salon” visszatérő vendége volt. Az igazán meghatározónak tartott kapcsolatait itt kötötte és ápolta a Heves megyei földbirtokos. Ahogyan Szent-Ivány Farkas e szalonok társaságát leírja, nemcsak a két háború közti magyar uralkodóosztály keresztmetszetére vethetünk pillantást, hanem az ő saját kapcsolati hálójának legsűrűbb részére is.

„Mindenki ott volt, aki valamilyen alapon tényező volt az akkori Magyarországon. A születési arisztokráciát az Esterházy- Pálffy- Zichy- Apponyi- Károlyi- Bethlen-Teleki és más nagynevű családok legkiválóbb tagjai képviselték. A történelmi földbirtokos osztály volt talán a legszámosabb: Lónyayak, Vayak, Szemerék, Szent-Iványak, Kendék, Patayak, Podmaniczkyek, Majthényiak, Prónayak, Dessewffyék és ki tudná mind elsorolni őket, akik az akkori magyar nemzetet jelentették. A vezető budapesti polgári családokat a Heinrichek – Gschwindtek-Hagenmacherek reprezentálták. Itt volt a pénzarisztokrácia: Lánczi Leó és Gyula, Weiss Fülöp, Madarassi-Beck Gyula és Marcel, Hatvany-Deutsch Lajos, András és a szép Lilly, Greödl bárók, a Harkányi, Kornfeld, Mauthner, Ullmann családok legponderábilisabb tagjai. A művészek közül soha sem maradt el Benczúr Gyula, László Fülöp (ha véletlenül Pesten volt), Karlovsky Bertalan, Vastagh György, Stróbl; és ezek mellett az állócsillagok sok kisebb bolygó. A színpad művészeit Hegedűs Gyula, a Góth házaspár, Varsányi Irén, Pálmai Ilka, Ódry Árpád, Jászai Mari, Márkus Emília, Petráss Sári és Nagy Endre képviselték. Az írók közül ott láttuk mindég Krúdy Gyulát, Herczeg Ferencet, Molnár Ferencet, Kosztolányit, Móricz Zsigmondot, Teleki Sándornét (Szikrát). Az uralkodócsalád egyetlen Budapesten lakó tagja, József főherceg és felesége, Augusztia főhercegné nagyon ritkán maradtak el. Az akkori vezető politikusok közül Wekerle Sándor, Fejérváry Géza, Tisza István, Apponyi Albert, Ugron Gábor, Polányi Dezső, Khuen-Héderváry Károly, Lukács László voltak állandóan láthatók. A tudomány nevében itt volt Vécsey Tamás, Láng Lajos, Kmety Károly, Concha Győző, Angyal Dávid, Király János, Bársony János, Gross Emil, Korányi Sándor, Hüttl Hümér, Herzel és más egyetemi tanárok.”

Mint a megyei politika befolyásos irányítója, Szent-Ivány Farkas rendszeres meghívottja volt az úgynevezett Bethlen-vacsoráknak, gróf Bethlen Istvánhoz szoros baráti kapcsolat fűzte.

A kézben tartott emlékirat módot ad arra is, hogy az elmúlt száz esztendő magyar történelmének két – igen különböző szempontból – jelentős csoportjának a birtokosokkal kialakított, vagy épp alakuló kapcsolatára is pillantást vessünk. „Zsidókkal” és „cigányokkal” kapcsolatban nem általánosan, hanem mint az emlékiró által nagyon is specifikált csoportról, személyekről olvashatunk. A memoárban a zsidóság kizárólag, mint a Monarchia modernizációjában

kulcsszerepet játszó, de egyúttal ezzel az „elpuhult magyar uralkodó osztály” hagyományosan kézben tartott pozícióit elfoglaló réteg jelenik meg, s a cigányok pedig kizárólag, mint Szent-Ivány Farkas és családja életébe szervesen illeszkedő muzsikások. Édesapja Heves megyei birtokának közvetlen szomszédságában voltak a Hatvany-Deutsch- és Schossberger-birtokok, s az azokon lassan gyárakká növekvő feldolgozó ipari létesítmények, ezért közvetlen kapcsolatok²⁵ által alakította ki az emlékiró azokat a világnézeti alapokat, melyekre gyakorlott és továbbadni szándékozott szemléletét építette. Össze is hasonlítja apja birtokát a szomszédos Schossberger-birtokkal, s megállapítja, hogy ugyan Schossberger felnézett régi magyar nagybirtokos szomszédjára, de a selypi cukorgyár, a beocsini cementgyár, a Zsófia-malom megalapításával nagyon sokaknak adott munkát, s a földbirtokosokhoz képest nem kevésbé gyarapította a magyar gazdaságot:

„A múlt század nagy változásai, koráramlatai, az 1848-s törvények, megdöntötték a jobbágyi rendszerre épült, patriarchális gazdálkodást és a nagybirtok lassan-lassan 1-1 gabonagyárrá, nagyüzemmé alakult át. De hát ennek vezetéséhez nemcsak mezőgazdasági, de főképpen kereskedelmi képzettség, képesség, szellem, tudás mozgékony, szorgalom kellett. Mind olyan tulajdonságok, melyek a régi földbirtokos osztály 95%-ából, a Pató Pálok-ból és a régi jó táblabírákból hiányoztak. Így azután a magyar nagy- és középbirtokos osztály rohamosan és biztosan tönkrement. Elárverezték, részletekben eladta vagy elparcellázta birtokait. Megvették azokat a gazdasági fellendülésben vezető szerepet játszó, agilis, üzleti szellemet évszázadok óta vérükben hordó zsidók, bankok, idegenek (németek, szlávok).”

Tapasztalatai szerint gyakori volt a századelőn már, hogy a tönk szélén álló ezeréves nemes család fia elvett egy gazdag zsidó leányt. Példának hozza gróf Zichy Ernőt, aki egy Perl kisasszonyt (Perl Vera) vett feleségül.

A muzsikus cigányokkal való kapcsolat alapvetően meghatározó volt a Szent-Ivány családban, az emlékiró személyes életében különösen:

„A magyar ember, ha úgy érzi, hogy beteg a lelke, elmegy kedvenc cigányprímásához, aki már úgyis tudja, hogy a szerelme hűtlen lett hozzá. Fél éjszakán át húzatja vele a nótát, hogy 'Minek a szerelem a világon', s emellett szívből kisírja magát; majd egy gyors fordulattal rácsap az asztalra: 'Semmi babám, semmi, így szokott ez lenni' – énekl meggyőződéssel. És íme! A muzsika teljesen kigyógyította a beteget, megbékélt önmagával, hűtlen szerelmével, az élettel.”

A korszak – nemzetközi porondon is – kiemelkedően híres prímására, Berkes Bélára mint egy „családi orvosra” nézett fel, ennek fia, ifj. Berkes Béla pedig testvéri jóbarátja volt a fiatal földbirtokosnak. Ifjú Berkes halálára írta emlékiratában:

„Ki volt nekem ifj. Berkes Béla? Egy gyermekkori jóbarátom, aki előtt szívem legrejtettebb titkos kamrái is nyitva voltak. Egy művész volt, aki csodálatos muzsikájával olyan közel jutott a lelkemhez, mint talán senki más.”

25 Az emlékiratban leírja Szent-Ivány Farkas, ahogy Balogh István cukorgyári aligazgatót, a szomszédos földbirtokost, hívta segédül Wohlstein Jakab, a Schossbergerek jószágkormányzójával folytatott párbajához.

Tevékenysége

Mint a memoárban többször kiemeli Szent-Ivány Farkas, életének – mint ősei közül mindegyiknek – központi tevékenysége a birtokolt „Föld” és annak népének virágoztatása volt. Kiderül azonban az írásból, hogy ez az elkötelezettség mégsem veleszületett volt, hanem bizonyos kényszer alatt vált természetessé. Gyermekkorában ugyanis tengerésznek készült Szent-Ivány Farkas, majd a szépen virágzó nagybirtok örököséként mégis a diplomáciai pálya felé vették vágyai az irányt:

„Franciául és németül kisgyerek korom óta jól beszéltem, angolul értettem és gagyogtam is, pár hónap alatt ezt is tökéletesíthettem volna. Mindig nagyon érdekelt a külpolitika. Ez későbbi éveimben is megmaradt és megjelent cikkeimnek közel 90%-a külpolitikai síkon mozgott. Sok külföldi utazásom alatt ottani relációkat szereztem, és privát számlámra több népszövetségi ülészakot végig élveztem Geneveben, jogász korom kedves éveiben. Mint nyolcadik gimnazista már láttam magam Párizsban, a Quais d’Orsay-n, Londonban vagy Szentpéterváron, mint az Osztrák-Magyar Monarchia nagykövetét... A döntő szó azonban atyámnál volt. Ő pedig azt akarta, hogy nagyatyám és az ő munkáját folytassam, mint a magyar nagybirtokos legyek. Komoly megbeszélések, viták folytak közöttünk, dicsérte, méltányolta ambícióimat és elismerte, hogy nagyon szép és érdekes a diplomáciai pálya, melyen hazámnak nagy szolgálatokat tehettek, de reális érzéke megértette velem, hogy 3000 holddal nem tudom tekintélyemnek megfelelően képviselni a Monarchiát sehol, mint nagykövet. Így természetesen jönnek majd az adósságok, és amit ő és apja felépítettek (az Apc-Jobbágyi mintagazdaságokat) összedől, és családunk tönkremegy. Jól emlékszem szavaira: ‘Fiam, ha legalább 20000 holdat hagynék rád, boldog lennék, ha külügyi pályára lépnél, de így az anyagilag lehetetlen!’ Fájó szívvel bár, de kénytelen voltam belátni, hogy igaza van.”

A házat, melyben 26 évig éltek, s 5 gyermeküket felnevelték, az örökölt birtok egy istállójából alakította ki Szent-Ivány Farkas, és bővítette saját tervei és építésvezetése mellett. Ugyan a földbirtok jelentékeny részét – egy régebbi családi adósság miatt – el kellett zálogosítania a harmincas évek elején (mely tehertől épp 1940 körül szabadult a birtok), a megmaradt területen valóban modern mintagazdaságot hozott létre, s ez volt élete fő műve. Szent-Ivány Farkas földbirtokosként és megyei politikusként őrizte meg és adta tovább azt, ami rábízott.

A jogi egyetem és az ezt követő „kötelező” szolgabírói gyakorlat után az épp kirobbanó háborúban mozgósítási referensként, majd a fronton szolgált 1918-ig. Ahogyan írja, az „összeomlás” után anyja pusztaváti (ma Szlovákia) birtokának kezelését vette át, annak felszámolása után, apja örökébe lépve, az apci birtokot vitte tovább.

„A jó Isten kegyes volt hozzánk. Megőrzött 26 éven keresztül minden megpróbáltatástól, bajtól, komoly betegségtől, csapástól. Gazdaságom is szépen prosperált. A néppel, cselédjeimmel megelégedetten éltünk, dolgoztunk együtt. Farkasmajorban 80 darab szarvasmarhára modern, szép istállót építettem, nagy takarmányos

kamrával, vízvezetékkel, mellette víztoronnyal és tejhűtő jégveremmel. Előbb egy kis magtárat, aztán egy emeletes, nagy magtárat építettünk és gépszínt, természetesen kőből és eternit-pala tetővel. A kertben üvegház és pálmaház. A majorban mindenütt prima, kikövezett utak...Aki ide érkezett, azzal az impresszióval távozott, hogy egy jó keresztény, magyar, munkás családot látott, művelt, kultúrembereket, europeereket, akik elég magas életstandardon élnek boldogan és megelégedetten."

Az ötgyermekes, egyházi és politikai felelősséget is viselő birtokos közéleti tevékenységébe enged bepillantani az emlékiratnak Szent-Ivány Farkas autókaramboljairól szóló része. Ebben indokolni igyekszik, miért is volt szükség autóra:

„Nem luxusból, passzióból tartottam ezt a járművet, hanem intenzív nagy gazdaságom, üzleti ügyeim, a közéletben vállalt sokféle elfoglaltságom nélkülözhetetlenné tették azt. Egyik nap budapesti jogtanácsosomnál fontos tárgyalás, aznap este egy politikai vacsora Székesfehérvárott, másnap fontos közgyűlés Egerben, délután mulaszthatatlan gazdasági dolgom otthon. Harmadnap a vezetésem alatt álló Heves Vármegyei Gazdasági Egyesület lódíjazása Hevesen, délután beszélnem kellett a pásztói katolikus napon, majd gazdasági egyleti gyűlés Gyöngyösön, este Bethlen-vacsora Budapesten."

Szent-Ivány Farkas tevékenységét alapjaiban meghatározta, hogy a Heves Megyei Gazdasági Egyesület ügyvezető alelnöke volt és, hogy tagja volt a budapesti Nemzeti Casinónak is. Hasonlóan az is, hogy családja hosszú ideje az apci római katolikus plébánia támogató kegyura volt. A patriarchális viszonyok pozitívumaiként emeli ki az emlékirat, hogy mivel a szerző maga a vármegyénel, a megyei és országos hatóságoknál, a minisztériumokban járatos volt, évtizedeken keresztül egy-egy pesti útja alkalmával a maga elintézendő dolgai mellett tucatszámra intézte a községbeliek panaszait, kérelmeit. Tanácsaiért rendszeresen jártak a falubeliek házához, gazdasági irodájába.

Az első világháborúnak nem csupán a veszteség okozta hatalmas károk miatt volt nagy hatása. Az ott harcoló, s azt épen vagy megrokkantan túlélők százezreinek és azok utódainak lett alapvető élménye, melyet azok semmiképp nem akartak hagyni a feledés homályába merülni. A túlélő 6-os huszárok már hosszú ideje gyűjtöttek pénzt egy emlékmű felállítására, de nem sikerült a megvalósítás. Élete tevékenységei között kiemelkedőként tartotta számon Szent-Ivány Farkas, hogy a harmincas évek legelején élére állva a szervezkedésnek, minden lehető helyen felvetve a szobor támogatásának ügyét, közpénzt gyűjtött össze, a hiányzó összeget saját zsebéből hozzátéve barátját, Strobl Zsigmondot²⁶ bízta meg az elkészítéssel. A jelenleg is Gyöngyös főterén álló – II. Vilmos nevét viselő – császári és királyi 6-os közös huszárezred hősi halottainak emlékművét József főherceg avatta, akit bajtársai nevében Szent-Ivány köszönhetett ünnepélyesen. Ezt a napot, 1931. június 21-et, emlékirataiban élete kiemelkedő napjaként jelölte meg.

26 Kisfaludi Strobl Zsigmond, kétszeres Kossuth-díjas szobrászművész. (Alsórajk, 1884 – Budapest, 1975)

Szent-Ivány Farkas sokat írt, számos publikációja jelent meg a Magyar Nemzetben és a Heves Vármegye című lapokban, különösen a nemzetiségi kérdés, a felvidéki élet és a gazdaság témáiban.

Világképe

A magyar történelemnek egy egészen speciálisan rapszodikus – emberi élettel belátható – szakaszát élte meg Szent-Ivány Farkas (1889 – 1961), s jegyezte le az ennek alapján kialakult világképét az utókor számára. Az emlékiratból sem csalódottság, sem gyűlölet, sem félelem nem olvasható ki. A stabil világkép, mely lehetővé tette a belső harmóniát hatalmas amplitúdók mellett is, stabil alapokon nyugodott.

Az emlékirat tanúsága szerint Szent-Ivány Farkas belső biztonságát mindekelőtt hite adta. Ez nem vallásos hit volt, hanem hit abban, hogy jót cselekszik. Ugyan családja sok évszázados hagyományait folytatva, a katolikus egyház „partnereként” működött, a vallásosságnak nyomát sem találjuk az emlékiratban. Meggyőződéses és rendíthetetlen hite inkább egyfajta panteizmus volt, mely istenét mindenben meglátta, ami szép volt – természet, a tenger, asszonyok, zene, virágok stb. E világkép egyik különös megnyilvánulása egy sokkoló emléke, melyben leírja, ahogy apja gazdaságában az egyik óvatlan legényt egy tenyészbika szétmarcangolta. A rettenet mellett bevallotta a „természet szépsége” is örök nyomot hagyott benne.

„Ez egyike életem legcsúnyább jelenetinek, amit láttam. Borzalmas volt. Soha nem fogom elfelejteni. De ebben is volt valami fenségesen szép. Ugyan micsoda? Az a kép, ahogy ez a csupa izom, csupa erő, 10 mázsás hatalmas és gyönyörű állat felemelt farokkal, magasra tartott, büszke fejjel, győzelmi tudattal eltelve, diadalmasan bőgött a lábai alatt mozdulatlanul fekvő szerencsétlen ellensége felett. Itt egy örök természeti törvény érvényesült szabadon: az erős legyőzte a gyengét.”

Szent-Ivány Farkas világképének – panteista szemléletén túl – másik alapköve az öröklött értékrend, melyet tovább is akar adni emlékiratában. Bár egyformán imádott szülei politikai attitűdjének antagonisztikus ellentéte kissé zavart okozott az emlékiró stabilizálódó értékrendjében, „a szabadságot az intelligens, kultúremler legfontosabb életelemének” tartotta, „mely nélkül meghal az ember lelke-szellem”. Több történet is kiemeli, hogy a hazugság, a kulturátlanság és a felelőtlenség (önmaga és mások felé) a legelvetendőbb jelenségek voltak számára. 15 évesen adta édesanyja kezébe *Samuel Smiles Jellem*²⁷ című művét, melyet bevallása szerint egész életében haszonnal forgatott az emlékiró.

Nem megszokott azon nyíltsága, amiképp férfiként arról ír, hogy a szépséget (mindenben) és a szerelmet milyen sokra tartja. Egy botanikus barátja hívta őt a százévente virágzó aloé nyílását megnézni, ennek kapcsán írja:

27 *Samuel Smiles: Jellem. Légrády Testvérek, Budapest 1880.*

„Szomorú élete van ennek a gyönyörű virágnak. Száz évig kell várnia, míg a szerelem kivirágzik benne, a nászút csak pár hétig tart, aztán száz évig megint szunnyad minden érzélem, míg újra kivirágzik. A tiszavirág élete nem száz év, csak egy nap, de legalább egész életét – 24 órát – a szerelem tölti be. Inkább volnék tiszavirág, mint aloé.”

A hierarchiát minden szervezet (család, katonaság, hivatal, politika) működésének alapjául jelöli meg, akkor is, ha a feljebbvalók (ld. katonaság) nem mindig úgy rendelkeznek, amiképp ez az ő értékrendjének megfelelő. A két háború közti (Horthy-kori) magyar nemesség hierarchia és lojalitás terén tapasztalható bizonytalanságáról tanúskodik, hogy a rendkívül mélyen gyökerező ideál ellenére sem esik egyetlen szó sem az emlékiratban Horthy kormányzóról. Ezzel szemben hosszú részek olvashatóak I. Ferenc Józsefről. Rendkívül mély, pozitív nyomot hagyott – életveszélyes sebesülése és a vereség ellenére – Szent-Ivány Farkasban az első világháború. Halála napjáig büszke volt arra, hogy Őfelsége I. Ferenc József „Meine Armee”-jának tartalékos huszárfőhadnagya volt. Tapasztalata szerint ez volt a Monarchia igazi összetartó ereje, mely a 16 nemzetiséget néppé olvasztotta össze, s ezért megtiszteltetés volt számára ennek részévé lenni.

Nem volt nagy véleménynyel saját osztályáról, mert szerinte a nagybirtok vezetéséhez szükséges tudás 95%-ban hiányzott a tulajdonosokból, s ezért mentek tönkre. Fájdalmasan tapasztalta, hogy ugyan az alapítók hazafias és kulturális céllal hozták létre a Nemzeti Casinót, ennek azonban remek könyvtára rendszerint üresen állt, míg a kártyaszobák tömve voltak mindig. Háromezer holdas birtokos fiaként és Földes Béla²⁸ egyetemi tanár előadásainak köszönhetően látni vélte, hogy a magyar nagybirtokrendszer elavult és antiszociális, rossz, valami jobbal kell felcserélni. Erről komoly terveket szőtt. Különösen nagy hatással voltak gazdasági és szociális témájú gondolkodására a Genfben töltött egyetemi évei. Mikor onnan hazatért 1911-ben, családon belül és kívül is idegenkedve, szocialista-marxista gondolkodásúnak bélyegezték, pedig csak a megszokottól egészen eltérő fejlesztéseket tartott volna hasznosnak.

Amiképp kifejti emlékei között, Budapesten görkorcsoyapályát valósított volna meg, ha kap rá lehetőséget apjától, a Zagyva mentén pedig 40-50 féle rózsakultúrát, almáskertet és öntözött, 100 holdnyi zöldségeskertet, mely ellátta volna az összes környékbeli piacot. Apja 3000 holdas gazdaságába szeretett volna modern ipart, szeszgyárat, rizshántolót, konzervgyárat, tejfeldolgozót építeni, melyhez – meglátása szerint „megvolt minden, a tőke, a föld, de megakadályozta a fejlesztést magyar nagybirtokos minden újjítástól irtózó, konzervatív, túl reális mentalitása”. Ifjúkori terveinek nagy részét később épp a Szent-Ivány-birtokok mellett valósították meg a Hatvany-Deutsch és a Schossberger családok, kiknek munkáját, vállalkozó szellemét nagyon sokra tartotta az emlékiró.

Szent-Ivány Farkas világképének markáns színt adtak a háborúban szerzett tapasztalatai. Sokat írt emlékei között a háborúról, győzelmekről is, vereségekről is, de egyetlen alkalommal sem említi meg a németeket, kizárólag a k. u. k.

28 Eredeti neve Weisz Béla (Lugos, 1848 – Budapest, 1945), zsidó származású közgazdász, statisztikus, egyetemi tanár, miniszter, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, a magyar közgazdaságtan és statisztika kiemelkedő alakja.

hadsereg és az ellenség reakcióiból vezeti le az eredményt. Az ellenséget (oroszokat) becsülte, kemény, bátor legényeknek írta le őket, akik kíméletlenül lötték őt és embereit. Részt vett az emlékiró a galíciai csatában, ahol az egész 4. orosz lovasezredet szétverték a magyarok – javarészt az orosz hadvezetés hibájából:

„Ezt a hős 4000 fiatal életet és 4000 gyönyörű állatot odadobni a biztos pusztulásnak felelőtlenség, lelketlenség, bűn volt. A 9. orosz cári lovashadosztály utolsó katonája is hős volt.”

A Szent-Ivány vezette magyar honvédek a 45 elesett orosz tisztnek külön sírt ástak és saját ezredük jelszavát írták az oda emlékül állított táblára: *„Furchtlos und treu”*.²⁹

A háborús vereségért egyetlen gondolat erejéig sem a saját hadvezetést vagy a harci morált hibáztatta, mert a galíciai fronton ő szinte kizárólag csak hősi küzdelmet és hősi halált látott a Monarchia katonáinál. Szent-Ivány Farkas meggyőződése volt, hogy csak úgy győzhetett az ellenség, hogy *„alattomos aknamunkával a hadsereg szellemét és lelkét rontotta meg, hogy az, mint rohadt gyümölcs, az ölébe hullhatott”*.

Jó néhány írás foglalkozik a memoárban Szent-Ivány politikai nézeteivel. A Monarchia-korabeli képviselőválasztások tisztatlanságát – mint szemtanú – részletezi, de inkább keserű humorral tudomásul véve azt, mint opponálva. Ezzel szemben Bethlen Istvánnak feltétlen híve volt.

Genfben a saját költségén végighallgatott népszövetségi ülésen látta Eduard Benest, aki szerinte *„ritka ügyes, tehetséges, agilis és céltudatos diplomata volt, aki a kaméleonnal versenyezhetett volna alkalmazkodóképességben, s mivel igen jó kapcsolatokkal rendelkezett, jelentékeny súllyal bírt szava”*.

A katasztrófa – szerinte – Ferenc József halálakor bontakozott ki, mert a szakadároknak ellenállni nem tudó, fiatal, tapasztalatlan új király kapkodott, elbocsátotta Tisza Istvánt, s helyette a fiatal Esterházyt nevezte ki miniszterelnöknek.

A nemzetiségi kérdésnek – erős érintettsége miatt – alapos ismerőjének tudta magát Szent-Ivány Farkas. Nem is szülőföldje miatt, ahonnan hamar elkerült, hanem számos külföldi útja, genfi jogászkodása (ahol számos román és szerb hallgatótársa volt), Tisza Istvánnal való gyakori érintkezése és főképp a tót területeken való szolgabíráskodás valamint a k. u. k. hadseregnél eltöltött évek adták ezt az ismeretet neki. A társadalomban kialakult irreális képért Rákosi Jenő sajtóját okolja írásában, mely elhitette a magyarokkal az első háború előtti években a 30 millió magyar illúzióját. Meglátása szerint valóban kulturáltabbak vagyunk a balkáni népeknél, de ez csak a Habsburgoknak köszönhető. Szerinte a kis népek csak a Birodalom (Habsburg) védelmében kerülhetik el, hogy hódítók prédájává váljanak. Leginkább a dunai népek konföderációját tartja megvalósíthatónak, s erről tanulmányt is írt 1935-ben a Pethő Sándor szerkesztette *Magyarság*³⁰ című folyóiratban.

29 Félelem nélkül és hűséggel

30 Politikai napilap 1920 és 1944 között, 1934–1938 között Pethő Sándor szerkesztésében mérsékelt jobboldali hangvételű volt.

Példaképek

Szent-Ivány Farkas számára a legfontosabb férfitulajdonságok a bátorság, intelligencia, megbízhatóság, lelkiismeretesség, kötelességtudat, fegyelmezett-ség és tekintélytisztelet voltak. Utazásai során megállapította, hogy ezek szinte mindegyike megtalálható Tirol népében. A hollandokat olyan „kultur-ideális munkásembereknek” ismerte meg, akik műveltek, zenélnek, olvasnak, de ugyanakkor a kétkezi munka sem idegen tőlük. E népeket egyfajta példaként tisztelte, mint magyar, mert úgy vélte, *„ittthon az a baj, hogy aki földművesként átbukdácsol az érettségén, az többé nem vesz kezébe szerszámot, hanem elmegy egy kis fizetésért szellemi proletárnak, s egyik osztályban sincs otthon, s az örökké, mindennel elégedetlen tömeghez csatlakozik.”*

Az emlékirat tanúsága szerint a tiroliaknál kiemelkedő jótulajdonságként említett tekintélytisztelet jellemző vonása volt az önmaga értékeivel nagyon is tisztában lévő Szent-Ivány Farkasnak. Számára tekintélyt semmiképp nem a „stallum”, hanem a jellem biztosította, de az ilyen tekintélyt bármilyen helyzetű ember esetén tisztelte, „jellem” nélkül azonban semmilyen tisztséget viselőt nem tisztelt. Ez családtagjai esetében is így volt, s az igen óvatos fogalmazás mellett is érezhető, hogy édesapját ugyan nagyon szerette, de annak életszemlélete miatt, tisztelete inkább anyjái és Szent-Ivány nagyapjái volt. Őt a *„magyar úr és jellem legszebb példaképnek”* tartotta, s mintagazdaságát igyekezett szem előtt tartani saját birtokának vezetése közben. Ahogy emlékeiben rögzíti, id. Szent-Ivány Farkas bora, a Chateau d'Apc egész Európában híres volt. Ő kezdett a térségben először a Hatvany-Deutschok által alapított cukorgyárnak répát termelni, s később a selypi Schossberger-kézben lévő gyárnak is szállított. Évtizedekig tartó családi büszkeség volt, hogy *„1886-ban az OMGE az ő mintabirtokát választotta ki aratógép bemutatóra, s mindenki láthatta svájci tehénészét, cukorrépa kultúráját, híres pincészetét, inthali gulyáját, fésűs juhászatát”*. Az emlékiró által példaként követett gazda személyesen járta végig ispánjával, gazdáival minden nap az egész birtokot. Segélyeket utalt ki, gabonát, bort, cukrot, burgonyát juttatott a rászorulóknak, betegeket kórházba szállított – s *„mivel még akkor nem volt OTI”* – a rászorulóknak gyógyszer, orvost szerzett a faluban. Szent-Ivány Farkas nagyapja szavai mentén kerülte el inkább a politikusi pályát: *„Tisztességes urak a politikán tönkre mennek – s ő nem akart tönkre menni –, aki pedig nem megy tönkre, pláne, ha keres rajta, az meg nem tisztességes és főképp nem úr.”*

Anyai nagyapját, báji Patay Györgyöt – aki '48-as tartalékos hadnagy volt a 6-os huszárok Lenkey századában – csak anyjának elbeszéléseiből ismerte, de kifejezetten őmiatta lett az emlékiró 1915-ben szintén 6-os huszár, s ez élete leginkább meghatározó élményévé vált.

Szent-Ivány Farkas emlékirataiból két személy emelkedik ki magasan a többiek fölé, kiket igazi példaképként tisztelt. I. Ferenc József császár, akit Európa utolsó „Grande Seigneure”-jeként tartott számon, igazi jellembeli etalonként, s kinek halálával – szerinte – *„a tekintély biztonsága veszett el”*. Érdekes, hogy

Szent-Ivány Farkasban nem tudatosult az ellentmondás, mely az uralkodó és emléke felé táplált feltétlen elismerő tisztelet és az általa egyébként elfogadott, követett és képviselt '48-as Patay-örökség között állt fenn.

Mint fentebb szó esett róla, 20 éves korában ismerte meg Szent-Ivány Farkas gróf Tisza Istvánt, akit az ország legnagyobb fiának tartott egész életében. Rendkívül nagy hatást tett rá. A legfogékonyabb korban lévő ifjú szinte imádta Tisza „*lelkiismeretességét, kötelességérzetét, hazaszeretetét, vallásosságát, saját meggyőződésébe vetett fanatikus hitét*”, s ezen értékeket egészen interiorizálta. A fiatal Szent-Ivány és Tisza István a „Zöld Salonban” hetente 2-3 alkalommal is egy társaságban voltak, s expressis verbis rögzíti az emlékiró, hogy „*neki, Tiszának köszönhetette azt, amilyenné vált*”. Olyannyira, hogy itt, s ekkor fordult szembe az imádott anyja és annak családjának Habsburg-ellenes és antimonarchista mentalitásával. A Tisza István felé vallott elkötelezettségének formát is adhatott Szent-Ivány Farkas, amikor „*az első világháború és Tisza mártírhalála után sokan, még a 'hevesi kurucok' is felismerni vélték Tiszában a nagy magyart*”. Ekkor, 1928-ban, beterjeszthette Szent-Ivány Farkas és a közgyűlés el is fogadta a javaslatot, hogy más megyékhez hasonlóan festessék meg Tisza portréját. Ezt követően Szent-Ivány lemondott a vármegye javára – egy már évtizedek óta vitatott – területéről, annak árából fizették meg Stetka Gyulát³¹, a kor legismertebb festőjét, kit maga az emlékiró keresett fel, hogy készítse el a portrét. Az elkészült festményt természetesen Szent-Ivány Farkas avatta fel, nem kis izgalmak között, mert az ünnepségen jelen volt az általa nagyon tisztelt Berzeviczy Albert (a Tisza-emlékbizottság elnökeként) valamint Szmrecsányi Lajos egri érsek, akit az emlékiró – jelleme miatt – egyedül tartott „*egyházfejedelemnek*”.

Mint korábban kitértünk rá, nem derül ki az emlékiratból, hogy e kötődés Tiszához befolyásolta-e Szent-Ivány Farkas párválasztását, vagy valóban csak véletlen volt, hogy Tisza István anyjának, gróf Degenfeld-Schomburg Ilona³² nővérének, Annának³³ unokáját vette feleségül.

Szent-Ivány Farkas élete

Mivel e tanulmány fókuszába Szent-Ivány Farkas emlékiratában megfogalmazott ideáit és eszméit kívántuk helyezni, az emlékiró életének – önmaga által legfontosabbnak tartott – tényeit, kronológiai sorrendben az utolsó fejezetben foglaljuk össze.

Ipolymagyariban (ma Uhorska – Szlovákia) született 1889-ben, Anna³⁴ nővére és Ferenc³⁵ öccse között, középső gyermekként. Gyermekkora Gombán és Apcon

31 Királylehotá, 1855 – Budapest, 1925

32 Téglás, 1839 – Nyírbakta, 1913

33 Tárkány, 1836 – Sajóvamos, 1925

34 Szent-Ivány Anna (később Issekutz Lajosné), Uhorska, 1888 – Budapest 1952

35 Szent-Ivány Ferenc, Gomba, 1894 – Apc, 1963

telt, jó módban és szeretetben, házitanítótól kapta az alapvető tudást, nevelőnőktől a német és francia nyelvek ismeretét. Hamar vége szakadt a gyermekkorának, mert 10 évesen Kassára, középiskolába íratják, ahonnan már csak 18 évesen, érett fiatalemberként kerül ki. Előbb a budapesti, majd a genfi egyetem jogi karára jár és tesz „dupla doktorátust”. Ezt követően Losoncra kerül közigazgatási gyakornokként, hamarosan már szolgabíró. Az első világháború kirobbanásakor mozgósítási referens itt, Losoncon, majd a 6-os huszárokhoz bevonulva, tartalékos hadnagyként, Galíciában harcolja végig a háborút. Féléves szünetre kényszeríti egy tüdőlövés, melyből felépül, s hamarosan ismét a frontra kéri magát. A háború és a trianoni béke után anyja pusztaválti³⁶ birtokát veszi át, s intézi az ott élő embereik, jószágaik sorsát a tulajdonosváltás kapcsán.

1918 decemberében veszi feleségül gróf Zichy Annát, hg. Odescalchi Ilona és gr. Zichy Kázmér leányát. A vészterhes időkben az esküvő és a nászút is Budapesten, a fiatal grófnő nagypapjának, Odescalchi Gyula hercegnek (ma) Bródy Sándor utcai palotájában volt. Innen Apcra mennek, Szent-Ivány Farkas apjának birtokára, ahol a fiatal pár egy gazdasági épületet kap arra, hogy alakítsanak ki otthont, gazdaságot ott, s az azt környező területen. 12 szobás kúriát, angolkertet teniszpályával és vendégházzal, modern gazdaságot hoznak létre, betöltve a házat 4 leányuk és egy fiuk gyermekzsiváltyával.

1928-ban országos hírév tragikus esemény volt, mikor édesanyja Patay Jolán rablógyilkosság áldozata lett budapesti, József utcai lakásában, ahol már egyedül élt akkor.

A második világháború Apcon, prosperáló gazdaságában éri, mely akkor a község lakosai nagy részének jó megélhetést adott. Három leánya Budapesten, míg kamasz fia, felesége és az egyik leány Apcon vészeli át a frontot. 1944 novemberében – közismert és hangoztatott náciellenes nézetei miatt – a németek elhurcolják családjával együtt. Nagy nehézségek árán és nagy szerencsével megszöknek, s két hónap múltán gyalog hazatérnek otthonuk romjai közé. Ekkor megpróbálnak mindent újraépíteni, újrakezdeni, új keretek között, azonban tavasszal kiosztják 900 hold birtokát, s a meghagyott 100 holdra akkora adót vet ki az új közhatalom, hogy el kell adnia azt az adó fejében. 1948-ban már nincstelenségként a falubeliek segítségével élnek a farkasmajori vendégházban.

1951-ben kitelepítik az ekkor már magukban élő idős házaspárt otthonukból, Apc községbe, egy omladozó, aládúcolt házba, itt születik meg az elemzett emlékirat.

Szent-Ivány Farkas 1961-ben halt meg, hamvai az apci temetőben nyugszanak. Öt gyermeke³⁷ közül – az üldöztetések miatt – négyen külföldre menekültek, s Ausztriában, Kanadában és Dél-Afrikában alapítottak családot, éltek le életüket. Férje halála után Zichy Anna is elhagyta az országot, gyermekeihez költözött előbb Ausztriába, majd Dél-Afrikába, végül Kanadába, ahol 1971-ben meghalt.

36 Pusztavált, másképp Csalányos vagy Vátócz (ma Szlovákia, Zihlava)

37 Szent-Ivány Ilona (Apc, 1919 – Johannesburg 2008); Szent-Ivány Johanna (Apc, 1921 – Békéscsaba, 2015); Szent-Ivány Mária (Apc, 1923 – 2010); Szent-Ivány Ella (Apc, 1925 – Bécs, 2002); Szent-Ivány Farkas (Apc, 1929 – Salzburg, 1998)

Szent-Ivány Farkas egyetlen gyermeke, Johanna leánya maradt csak Magyarországon, alapított családot, és élte le itt életét. Bár leányaitól 15 unokája született, fia gyermektelenül halt meg, s így az emlékiróval kihalt a család ezen ága.

A fent elemzett emlékirat nem csupán Észak-Magyarország elmúlt évszázadának egy jelentős személyiségéről, területfejlesztő munkájáról ad hiteles képet, hanem a két háború közti zaklatott és átmeneti időszak társadalmára, átalakuló értékrendjére is éles fényt vet.

Felhasznált szakirodalom és források

Pesti Hírlap, 1928. 50. évfolyam, 1–25. szám.

Podhorányi Zsolt: Észak urai és mágnásai. Göd, 2017.

Samuel Smiles: Jellem. Légrády Testvérek, Budapest, 1880.

Mellékletek

Szent-Ivány Farkas és Berkes Béla (kíséretével) 1938 körül.
(Családi tulajdon)

A Szent-Ivány család otthonukban, Apc-Farkasmajorban 1940 körül.
(Családi tulajdon)

Szent-Ivány Farkas és felesége, Zichy Anna 1960 körül.
(Családi tulajdon)

